

Gyulai Levente

Az interjú mint az (ön)kanonizáció lehetősége

A Lázáry René Sándor-művek szövegkontextusairól

„...mindent kell választani egyszerre.”
Kovács András Ferenc

Az interjú főleg a médiában kap hangsúlyozott szerepet, ezért gyakran hajlamosak vagyunk elhanyagolni irodalmi funkcióját, noha egy irodalmi kontextusú interjú is releváns lehet, különösen egy olyan esetben, amilyenről az alábbiakban lesz szó. Az interjú, kétoldalúvá tagolva a kommunikációt, elsődleges információforrássá avatja a kérdezettet, és irányadóvá a kérdezőt. Írásomban elsősorban két interjún vizsgálom meg a szépirodalmi kontextusú interjú kanonizáló hatását. Mindkettő Kovács András Ferencsel készült, a kérdezők Füzi László¹ és Csontos Erika.² A beszélgetések KAF lírájának több oldalát megvilágították, most a Lázáry René Sándort érintő szempontokat nézzük: olyan fiktív³ szerzőről van szó, akinek költészete még nem alkothat egységes korpuszt, mert verseit még nem publikálták kötetben, így ezek csak folyóiratokban vagy interneten olvashatóak. Lázárynak az irodalmi folyamatba való beépítését a szövegeinek közreadójával és „eredeti” szerzőjével, Kovács András Ferencsel készített interjúk is nagymértékben meghatározzák, hiszen felszínre hozzák, illetve megteremtik a Lázáry-életmű (világ)irodalmi kapcsolatrendszerét. Egy „nem kortárs” irodalmár kötetben még kiadatlan életműve esetén a kanonizáció szempontjából lényeges az ilyesfajta dialógus megléte. Kovács András Ferenc ehhez különböző kanonizációs stratégiákat választ, igyekezve megteremteni a Lázáry-figura identitását, hitelességét.

Kovács András Ferencnek új szerep jut a Lázáry-versek kapcsán. A maszkokat, arcköveket teremtő KAF-i átirások a Lázáry-versekben is fellelhetők, az igazán releváns és új funkció a nyilvánosságra hozó, filológusi szerep. A közzététel módja az, ami a verseket az irodalmi kontextusba olvasztja, mintegy beavatja őket. KAF nemcsak az interjúkban, hanem a Lázáry-versek folyóiratközléseiben is megkezdte a fiktív szerző imázsépítését, utóbbi esetben a „közzétett” szövegeket gyakran életrajzi-filológiai lábjegyzetek kísérték, kísérik, különböző változatokban. (Eltér például a „felfedezett” szövegek száma vagy maga a szöveg is. – I. *Nappali Ház* 1993/2., *Forrás* 1997/4. stb.) *A Tiszatáj* 2000. májusi számában olvasható változat például így szól: „Lázáry René Sándor 1859. szeptember 17-én született Kolozsvárott. Latin és francia szakos tanár volt, kiváló romanista hírében állott, de ez nem bizonyított, mindenesetre hosszabb ideig hivatalnokként is működött.

¹ Kovács András Ferencsel beszélget Füzi László: „Mint forró csontok a máglyán”. *Forrás*, 1997/4.

² Kovács András Ferenc: *Scintilla animae*. KOMP-PRESS – Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 1995. 159–176. vagy *Magyar Napló*, VI. évfolyam 13–14. szám, 1994. július 8.

³ „... A következő aztán Lázáry René Sándor volt, ez ’92 októberében jutott eszembe, azért, mert kedvem volt egy kicsit verlainé-izálni, olyan volt a hangulatom, ki kellett találni Vásárhelynek egy költőt, ez lett Lázáry René Sándor.” In. „Mindent kell választani egyszerre”. Kovács András Ferencsel beszélget Balázs Imre József. Helikon, 1999/17. 17.

1890-től Marosvásárhelyen élt. A várossal szomszédos Marossárpatakon hunyt el 1929 októberében. Ötvenkilenc verse még 1992 augusztusában került elő a marosvásárhelyi Molter-hagyatékából. A hirtelen, sőt: hihetetlen fölfedezést követő filológiai kutatómunka, illetve a nehéz és szövevényes életrajzi nyomozás eredményeképpen jó néhány eredeti Lázáry-levélre és elegyes följegyzésre bukkantunk a költő élettársának, későbbi özvegyének, Vajdaréthy Júliának mindeddig lappangó hagyatékában... Ám ugyanott további százhatvan költeményre, valamint Marullo Pazzi (késő reneszánsz költő és zeneszerző) tizenhét versének Lázáry általi fordítására, avagy átköltésére akadunk... A Lázáry-oeuvre immár teljesen látszott, amikor is 1995 júliusában (a marosvásárhelyi Teleki Téka és dr. Vajdaréthy Rabán fáradhatatlan közreműködésének köszönhetően) a Vajdaréthy Júlia-féle kéziratköteg fájoan hiányzó, elveszettnek hitt részeire is rátalálhattunk... Egy szürke notesz és újabb százhuszonhárom vers! Zömükben fiatalkori próbálkozások, rögtönzések, úti képek, zsengek; illetőleg már kései költemények, poémák, megkeseredett tréfák, szomorú töredékek: egy életmű törmelékei... Közöttük néhány általunk eddig ismeretlen átköltés, avagy fordítás: Caius Licinius Calvus (Catullus-kori latin), Sir Andrew Blacksmith (XVIII. századi angol) és Fu An-kung (VIII. századi kínai) költőktől. Lázáry lírikusi hagyatéka így, a maga összességében 359, még pontosabban 449, de tulajdonképpen 926 verset tartalmaz. Az egésznek mutatkozó szövegtörzset földolgozása roppant időigényes, ám folyamatban van."⁴ Lázáry – nem véletlenül – száz évvel idősebb a korpuszt nyilvánosságra hozó személynél, Kovács András Ferencnél, aki 1959. július 17-én született.⁵ A vizsgált, KAF-fal készült interjúk a Lázáry-kanonizációra való kezdeményezésnek tekinthetők, és a Lázáry-szövegtörzset első, tehát irányadó értelmezéseként kívánnak fellépni. KAF a Jan Assmann által a szent szöveg és a kanonikus szöveg fogalma kapcsán felállított hármas modellben⁶ megjelenő interpretátorhoz hasonlít, aki a szöveg és a hallgató között közvetít, csak ő a Lázáry-életművet az irodalom folyamatába bevonna – és az irodalmi hagyományhoz viszonyítva⁷ – az interjúk és lábjegyzetek révén az olvasóközönséggel ismerteti meg.

⁴ Lázáry René Sándor: *Alexander Renatus. Tiszatáj*, 2000/5. 17. Az idézet kapcsán fontos megjegyeznünk, hogy C. L. Calvus nem fiktív szerző. Lázáry hagyatéka folyamatosan alakul(t), és halálának időpontja is kérdéses, abban az értelemben, hogy a *Nappali Ház* 1993/2-es számában például 34 versről van szó, halálának éve: 1927. A *Forrás* 1997/4-es és 2000/1-es számában a következő adatok szerepelnek: 1992-ben 40 verse került elő, később még 108 költemény, majd egy szürke noteszben újabb 131 írás. Halálának éve 1927. A *Tiszatáj* 2000/5-ös számában: 1992-ben 59 versére bukkannak rá, majd 160 újabb költeményre, és 1995-ben egy szürke noteszsel együtt még 123 mű. Halálának éve 1929.

⁵ Kovács András Ferenc: *Scintilla animae*. KOMP-PRESS – Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 1995. 175.

⁶ „Kánoni szövegek értelme csakis szöveg–értelmező–hallgató hármas viszonyában bontakozhat ki.” Jan Assmann: *A kulturális emlékezet*. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban. (Ford.) Hidas Zoltán. Bp., Atlantisz Könyvkiadó. 1999. 95.

⁷ Figyelemre méltó az, ahogyan KAF a Balázs Imre Józseffel való beszélgetésben a hagyományhoz való viszonyát meghatározza: „...az ember vállalható vagy kevésbé vállalható irodalmi (és egyéb) hagyományok hálójában, szövevényében él... [...] Azoknak a névsora, akiket idézek vagy átrok, nyilván azokból áll főleg, akik valamelyest közel állnak hozzám. Azt nem szeretem, amikor megkérdezik, hogy kik a kedvenc költőim. Erre sem tudok válaszolni, nemhogy arra, hogy: ki a kedvenc költőm. Tudomisen: a sumér agyagtábla vésnőke. Ez egy roppant gazdag és nagyon tág dolog. Nem is szeretek választani. Tulajdonképpen ez az és-és-és elvén működik, mindent kell választani egyszerre.” In. *„Mindent kell választani egyszerre”*. Kovács András Ferencsel beszélget Balázs Imre József. Helikon, 1999/17. 17.

Füzi László interjúja, amely a *Forrás* 1997/4-es számában olvasható, jól példázza a műfaj kanonizáló erejét, hiszen lehetőséget ad Kovács András Ferencnek, hogy a saját irodalmi tevékenysége mellett (esetleg mellé) Lázáryt is kontextusba helyezze, és meghúzza a határvonalat szerző, átró, maszk és irodalmi fölfedező között. „– Emlékszem az első Lázáry René Sándor-versek megjelenésére a Jelenkorban, majd a Látóban, aztán nagyon hamar jöttek hozzánk is a Lázáry-kéziratok. Eleinte filológiai felfedezésnek, később aztán játéknak tűnt. Mostanra neved valamiféleképpen összekapcsolódott Lázáry René Sándor nevével. Hol tartasz a Lázáry-hagyaték redaktálásával? – Tény, hogy Lázáry René Sándor föltámasztása, azaz fölfedezése, bizonyos értelemben bajba keverte bennem a költőt, aki esetleg voltam, avagy aki csupán lenni igyekszem... Az történt, hogy visszavedlettem cédulanyesdekelő filológussá. Egy múlt századi marosvásárhelyi költő! Persze, csak afféle úri dilettáns, rejtőzködő, visszahúzódó örök amatőr – igaz, hogy olykor profi ízekkel...”⁸ A korpusz sajátos identitását és hitelességét a Lázáry születésének száznegyvenedik évfordulójára tervezett kötet biztosította volna, ez 1999-re volt beütemezve. A Lázáry–Kovács András Ferenc relációt Kovács András Ferenc így írja le: „Fáraszt, kipusztít, fojtogat a fölgyűlt, tömérdek anyag. Habár hat rám, hatunk egymásra. Mégis néha félek, hogy amire Lázáry végre versificatorként megszólalhat, én már költőként (ha voltam egyáltalán) régen elhallgattam.”⁹ Amikor Füzi a magyar költészet újraértelmezésének mint posztmodern gesztusnak a problematikájára kérdez rá, KAF (némi távolságtartással) a posztmodern költői tendenciák között igyekszik elhelyezni magát és Lázáryt. Kovács válaszából egy „is” olvasható ki, hiszen szerinte a költészetéhez egészsésként kell viszonyulni, és a szakaszokra való tagolás rossz értelmezési ösvényre vezet. „*Mintha a teljes korábbi költészet »reflektálásának« a lehetőségét megteremtetted volna, s újra is mondtad, újra is értelmezted a magyar költészetet Balassitól (Júlia-ciklus) József Attiláig ... Posztmodern gesztus volt ez, vagy az elsajátítás vágya?* „– Nem tudom. Inkább sejtem. Is-issel válaszolnék. Egyrészt azért, mert gesztus is volt, önkéntelen, majd önkéntelenül tudatosult gesztussorozat. Nekem eleve ilyen gesztusokhoz volt gusztusom, franciáiban: *izlésem. Gouter tous les gouts.* [...] Nekem például rengeteg ars poeticám volna, ami csupán bonyolult kifejezése annak, hogy egy sincs. Mintha egész életemben egyetlen könyvet, egyetlen költeményt írnék... Mert engem voltaképpen a végtelenség és a teremtés foglalkoztat, a formálódás és a formálás érdekel: az alakítás lényege, az ismétlődések és egyazonosságok mégis-mássága. [...] A mindenség szabálytalan játékszabályok, törvényszerűségek rendszere. Az univerzum csupán egyetlen gesztus kérdése. Utólag persze mindez nevezhető posztmodern gesztusnak is, de félek, hogy nem tudom: mi az?”¹⁰ A Lázáry-kanonizációra irányuló törekvéseket egy másik interjú is táplálja: Kovács András Ferenc és Csontos Erika beszélgetése.¹¹ Már az első kérdés rávilágít Kovács András Ferenc szövegeket közzétevő szerepére: – Mennyi hozható nyilvánosságra KAF életéből? – kérdi Csontos Erika. Mire KAF rejtetten beleszó a válasza egy a Lázáry-versek értelmezéséhez, genealógiájának kirajzolásához alighanem lényeges adatot. „... Tehát ott érettségiztem, majd egy sikertelen felvételi után egy évig fazekas voltam *Lázáriban*¹², Szatmárnémeti határában.... Mondhatni: inaskodtam, szobrászkodtam.”¹³ Ebben az interjúban történik meg a kontextuskiépítés, vagyis KAF

⁸ Kovács András Ferencsel beszélget Füzi László: „*Mint forró csontok a máglyán*”. *Forrás*, 1997/4. 30.

⁹ Uo.

¹⁰ Uo. 28.

¹¹ Kovács András Ferenc: *Scintilla animae*. KOMP-PRESS – Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 1995. 159–176

¹² Kiemelés Gyulai Levente.

¹³ Kovács András Ferenc: *Scintilla animae*. KOMP-PRESS – Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 1995. 159.

az interjú révén megteremti Lázáry irodalmi környezetét, ami elősegíti, sőt feltételezi Lázárynak a kortársaival való összevetését, irodalmi munkáinak elemzését. „– Ó, a születés [ti. hogy KAF előtt száz évvel], az talán teljesen akcidentális! Lázáry René Sándor mégiscsak a nagy mesélő, Benedek Elek apó évjáratából való, a Czöbel Minkáké elvesztett nemzedékéből, de tulajdonképpen a portugál Pessoa kortársa volt. Vagy inkább a Kavafiszé... Teljesen véletlenül, a marosvásárhelyi Köteles utca Bolyai-házának padlásán akadtam rá a költeményeit őrző kéziratcsomóra. Másrészt és máshol pedig egy még bővebb Lázáry-hagyatékra bukkantam... S egy másik kéziratkötegre, amely bizonyára elégethetetlen. Ha jönnek majd a nagy anatómák... Hiszen vannak, akik kétségbe vonják, hogy a polgári liberalizmusból, a literátusi nyíltságból és emberi toleranciából egyként kitűnőre vizsgázott Molter Károly ilyen rossz verseket is megőrzött volna halhatatlan transzszilván poéták hagyatékával teletömött padlásán... [...] Babits kártyázni járt, Lázáry meg egyszer-kétszer kibicelt Babitsnak. Ez talán a legjellemzőbb Lázáry René Sándorra: ő örök kibic, örök amatőr, titkos, utólag leszóltott dilettáns... Peches, elveszett ember. Inkább Komjáthy vagy Reviczky kortársa, mintsem az Adyé... Pláné a Kosztolányié. Ő valahogy minderről lemarad... Renének is csak azért hívják, mert a mamája francia volt, *bonne* volt egy nyírségi, majd Erdélybe települt kismemesi családban. A mama rokonai Béziers-ben éltek. Lázáry anyanyelve tulajdonképpen a francia volt.”¹⁴

Lázáry egyrészt versei világképe révén igazodik a századforduló lírájához – így Komjáthy, Reviczky, Czöbel verseihez –, de nyelvezete is „korhú”. Egyébként Lázáry költészete sok vonásában hasonlít Kovács András Ferenc lírájára: Kovács alteregói beleíródnak a Lázáry-korpuszba, miközben különböző szerzők műveit írja át, vagy hivatkozik rájuk, versei kapcsolatot teremtenek az irodalmi korok és hagyományok között, formaérzékük is rendkívüli. Ez arra utal, hogy a Kovács András Ferenc által említett dilettantizmus nem jellemzi Lázáryt, inkább csak álcaként szolgál, abban az értelemben, hogy egy dilettánsnak több minden megengedett, hiszen nem a kánon része. De azáltal, hogy kanonizált szerzőket ír át és von bele költészetébe, Lázáry magát is megpróbálja beleírni a hagyományba. Ez kettős játék: dilettáns álcával történő, potenciális kanonizációt célzó lehetőség.

Ami Kovács András Ferenc többi alteregóit illeti, ők is bekerülnek a Lázáry-korpuszba: Fu An-kung két versét (*Csangani szépség, Tutajosdal a Jangcén*)¹⁵ Lázáry teszi közzé. Lázáry versei között találunk egy *Joe Coleman balladája*¹⁶ címűt is, ami Jack Cole-ra utal, Kovács másik alakmására. Az alteregók egymást idézik, egymást a KAF-i költői világ alteregóhálózatába fonják be, tulajdonképpen ez a dialógus egyik útja Kovács András Ferenc és a világirodalom között: az alteregók sora, a fentiekén kívül például Sir Andrew Blacksmith létesít relációt különböző korok költőivel, irodalmi műfajaival.

Mindegy, hogy a kánont oktatási útmutatóként, normaként és szabályként, vagy az alapvető auktorok jegyzékeként határozzuk meg,¹⁷ a Lázáry-szövegek mindenképp az irodalmi kánon részévé kezdenek válni, hogy meddig, az kérdéses, de a különböző stratégiák elsősorban két kánon részévé teszik: az egyik a posztmodern (az átíratos, arcváltakoztatásos gesztusa révén), a másik pedig a 18–19. századfordulói lírai világ

¹⁴ Kovács András Ferenc: *Scintilla animae*. KOMP-PRESS Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 1995. 172.

¹⁵ Korunk, 1998/8. 13.

¹⁶ Joe Coleman Jack Cole ükapja. Lásd. Kovács András Ferenc: *Jack Cole daloskönyve*. Jelenkor Kiadó – Polis Kiadó, Pécs – Kolozsvár, 1996, 104.

¹⁷ Jan Gorak: *A modern kánon létrehozása. Egy irodalmi eszme teremtése és válsága*. In. *Irodalmi kánon és kanonizáció*. Szerk. Rohonyi Zoltán. Bp., Osiris Kiadó – Láthatatlan Kollégium, 2001. 17.

kontextusa. A kánon szelekciót jelent, lényegében a mű és az olvasó közötti relációban él. A kapcsolatot olyan tényezők mediálják, mint például az interjú, a virtuális terjesztés és egyebek. Az is kérdés, hogy melyik kánonba tartozik (tartozna) bele a Lázáry-korpusz. A tág, kulturális hátérre utalóba vagy a szűkebb, szakmai, illetve értelmezői közösségi koncepcióba.¹⁸ Mivel a szövegek még nem jelentek meg egy kötetben, és így nem alkothatnak stabil szövegekonglomerátumot (egyelőre), inkább a szűkebb kánonba sorolhatók. A Lázáry-korpusz tehát inkább a „lappangó”¹⁹ kánonba tartozik, de hamarosan a tág kánon részévé válhat, hiszen a recepció egyre többet foglalkozik vele, és így a KAF által megkezdett kanonizációs törekvéseket gyorsítja. Az irodalmi piacra való igazi berobbanást viszont egy Lázáry-kötet jelentené.

Irodalom

ASSMANN Jan

1999 *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrában*. Ford. Hidas Zoltán, Bp., Atlantisz Könyvkiadó, 93–96.

BALÁZS Imre József

1999 *„Mindent kell választani egyszerre”*. Kovács András Ferencsel beszélget Balázs Imre József. *Helikon*. 17: 17.

BOKA László

2004 *A befogadás rétegei*. Kolozsvár, KOMP-PRESS, 24–27.

FÜZI László

1997 *„Mint forró csontok a máglyán”*. *Forrás*. 4: 25–30.

GORAK Jan

2001 *A modern kánon létrehozása. Egy irodalmi eszme teremtése és válsága*. In: ROHONYI Zoltán (szerk.): *Irodalmi kánon és kanonizáció*. Bp., Osiris Kiadó Láthatatlan Kollégium: 17–20., 68–74.

KOVÁCS András Ferenc

1995 *Scintilla animae*. Kolozsvár, KOMP-PRESS – Korunk Baráti Társaság, 159–176.

SZAJBÉLY Mihály

2000 *Mire figyelt a Figyelő? Nyílt, negatív és lappangó kánon a kiegyezés utáni évek magyar irodalmában*. In: TAKATS József (szerk.): *A magyar irodalmi kánon a XIX. században*. Budapest, Kijárat Kiadó: 177–210.

¹⁸ Boka László terminológiája In. Boka László: *A befogadás rétegei*. Kolozsvár, KOMP-PRESS. 2004. 24–27.

¹⁹ „A nyílt kánon egy adott időszak meghatározó, alapjait tekintve iskoláskönyvekben lefektetett és egyéb eszközök által szintén terjesztett kánonját jelenti [...] feladata az irodalom szerepének meghatározása, illetve annak körülírása, hogy e szerep betöltéséhez milyen tulajdonságokkal rendelkező művekre van szükség. A nyílt ellenkánon a nyílt kánonnal szemben fogalmazódik meg, közvetlen célja a már érvénytelennek ítélt kánonnal szemben egy alternatív ellenkánon megfogalmazása, végső célja a nyílt kánon leváltása és önmaga nyílt kánonná emelése. A lappangó kánon alapvetően a nyílt kánon és a nyílt ellenkánon körén kívül működik, de nem azonos a kanonizálatlan egészével, és nem feltétlenül szorít ki a köréből mindent, ami a kanonizált körébe tartozik. A negatív kánon a valamilyen formában kanonizált bizonyos elemeinek a nevesítve elítélését jelenti.” A különböző kánontípusok Szajbély Mihály terminológiái. Szajbély Mihály: *Mire figyelt a Figyelő?* In: *A magyar irodalmi kánon a XIX. században*. Szerk.: Takáts József. Bp., Kijárat Kiadó, 2000. 177–210.